

ემზარ მაკარაძე

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, ბათუმის
შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტის პროფესორი
ელ-ფოსტა: emzar.makaradze@bsu.edu.ge
ORCID: 0000-0002-8499-9258

აბსტრაქტი: XXI საუკუნის დასაწყისი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს, რადგანაც, სწორედ ამ პერიოდში, ქვეყნის ცხოვრებაში აქტიურად იჩინა თავი საერო და ისლამური მიმართულების წრეთა დაპირისპირებამ.

XXI საუკუნის დასაწყისში ისლამისტური მიმართულების სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმატება მოულოდნელი არ იყო. მას ნიადაგი მოუმზადა XX საუკუნის 90-იანმა წლებმა, როდესაც ისლამური ორიენტაციის კეთილდღეობის პარტიამ საერო მიმართულების პარტიების გვერდით დაიკავა ლიდერის პოზიცია და თურქეთის ისტორიაში პირველად მოიპოვა უმრავლესობა პარლამენტში.

XXI საუკუნის დასაწყისში მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ შოკური ეფექტი მოახდინა, როგორც რესპუბლიკური თურქეთის საერო ხელისუფლებაზე, ისე დასავლელ პოლიტიკოსებზე. თურქეთი, როგორც ნატოს წევრი, ევროკავშირში შესვლის კანდიდატი ქვეყანა, ისტორიული არჩევანის წინაშე დადგა: კვლავ გადაიქცეოდა ისლამურ სამართალსა და ფასეულობებზე დაფუძნებულ სახელმწიფოდ თუ დარჩებოდა როგორც საერო სახელმწიფო.

2000-2024 წლებში საერო ხელისუფლება (როგორც სამხედრო, ასევე სამოქალაქო) გვერდს უვლის ქვეყანაში შექმნილი სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების ნამდვილ მიზეზებს და არ ავლენს რეალობას. თუმცა ბევრი მათგანი მათ მიერვე არის ხელოვნურად შექმნილი.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია, ნათლად ავსახოთ 2000-2024 წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის აქტუალური საკითხები, კერძოდ, ისლამური სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის და მისი ლიდერის – რეჯეფ თაიფ ერდოღანის როლი ქვეყნის ცხოვრებაში.

ნაშრომის ქრონოლოგიური ჩარჩოები მოიცავს 2000-2024 წლებს. ეს უმთავრესად განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ სწორედ ამ დროს თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ეტაპი, რომელიც ხასიათდება პოლიტიკური ისლამის შემდგომი აღმავლობით ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, რამაც ისლამური სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას და მის ლიდერს რეჯეფ თაიფ ერდოღანს დიდი წარმატებები მოუტანა და ნათელი გახდა მათი პოზიციები და დამოკიდებულება საერო მმართველობასა და დემოკრატიულ ღირებულებებისადმი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში.

ამგვარად, წარმოდგენილ ნაშრომში აღნიშნული საკითხების შესწავლა ნათელს მოფენს 2000-2024 წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ზემოაღნიშნულ საკითხებს.

საკვანძო სიტყვები: თურქეთის საშინაო პოლიტიკა, პრობლემები, სამართლიანობისა და განვითარების პარტია, „ახალი თურქეთი“.

* * *

სტატიის შესავალი: XXI საუკუნის 10-იან წლებში, „არაბული გაზაფხულის“ დაწყების შემდეგ აქტიურად განიხილებოდა ე.წ. თურქული მოდელის დანერგვის პერსპექტივა ახლო აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. ამ პროცესს ხელს ოფიციალური ანკარაც უწყობდა და ყველანაირად ცდილობდა წარმოეჩინა თურქეთი ისლამისა და დემოკრატიის სინთეზის ყველაზე წარმატებულ მაგალითად.

„თურქული მოდელი“ არის ევროპული ფასეულობების (ადამიანის უფლებები, დემოკრატიული მთავრობა) და „ზომიერი“ ისლამის ერთიანობა, რომელიც, თითქოსდა, იდეალურად უნდა მორგებოდა პოსტრევოლუციურ ახლო აღმოსავლეთს.

წინამდებარე ნაშრომში, თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითად პრობლემებს XXI საუკუნეში უწყვეტ კავშირში განვიხილავთ, რაც საშუალებას მოგვცემს, ნათლად წარმოვადგინოთ როგორც საკითხის ისტორიული ასპექტი, ისე მისი დღევანდელი რეალობა. მკითხველის განსასჯელია, თუ რამდენად შეეძლია ეს.

მეთოდები: სტატიაში კრიტიკული ანალიზის მეთოდით შესწავლილია თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები XXI საუკუნეში. ნაშრომი დაფუძნებულია საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე.

მსჯელობა: XXI საუკუნის დასაწყისში, თურქეთის რესპუბლიკაში მიმდინარე საპრეზიდენტო არჩევნების პირველ ტურში, რომელიც შედგა 2000 წლის 27 აპრილს, აჰმედ ნეჯდეთ სეზერმა მიიღო დეპუტატთა 281 ხმა და 220 ხმით გაუსწრო მეორე ადგილზე მყოფ ნეჯათ იალჩინთაშს, რომელმაც მხოლოდ 61 ხმა მოიპოვა. 2000 წლის 1 მაისს გამართულ მეორე ტურში, სეზერს 314 ხმა ჰქონდა და ეჭვს არ იწვევდა, რომ 5 მაისს გამართული არჩევნების მესამე ტურში გაიმარჯვებდა. ასეც მოხდა, მესამე ტურში სეზერმა მოახერხა 330 დეპუტატის მხარდაჭერა და გახდა თურქეთის რესპუბლიკის მეათე პრეზიდენტი (მაკარაძე, 2019, გვ. 225).

2000 წლის 16 მაისს სულეიმან დემირელმა ოფიციალურად მოიხსნა პრეზიდენტის უფლებამოსილება. აჰმედ ნეჯდეთ სეზერმა კი მეჯლისის წინაშე ფიცის დადებისას ჩამოაყალიბა თავისი პოლიტიკური კურსის ძირითადი დებულებები. მან რესპუბლიკურ თურქეთში კვლავ აღიარა ლაიციზმი ქვეყნის პოლიტიკური მოწყობის ხელშეუხებელ პრინციპად, რომლის გარეშე დემოკრატიულ თურქეთში სახელმწიფოსა და საზოგადოების ცხოვრების მოწესრიგება წარმოუდგენელი იქნებოდა.

აჰმედ ნეჯდეთ სეზერმა თავის გამოსვლაში, ფაქტობრივად, დააფიქსირა მუსტაფა ქემალ ათათურქის პრინციპებზე დაფუძნებული რესპუბლიკური თურქეთის არსებობა, რომელსაც, მისი აზრით, ვერანაირი ძალა ვერ დაშლიდა.

2001 წლის ივლის-აგვისტოში თურქეთში ჩამოყალიბდა ისლამური ორიენტაციის – ბედნიერების, რომლის თავმჯდომარე გახდა რეჯაი ქუთანი და სამართლიანობისა და განვითარების პარტია, რომლის ლიდერი გახდა სტამბოლის ყოფილი მერი, რეჯეფ თაიფ ერდოღანი.

2002 წლის მიწურულიდან თურქეთის პოლიტიკურ წრეებში დაიწყო საუბარი ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების შესაძლო ჩატარებაზე. ქვეყნის ხელისუფლების მიერ ამგვარი შესაძლებლობის უარყოფის მიუხედავად, ანალიტიკოსთა დიდი ნაწილი თავიდანვე მიიჩნევდა, რომ ქვეყანაში შექმნილი ვითარება მოვლენების ამგვარი განვითარების რეალურ საფუძველს იძლეოდა.

2002 წლის 3 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა 80%-მა. შედეგების მიხედვით, არჩევნებში მონაწილე 19 პარტიიდან, 10%-იანი ბარიერი გადალახა მხოლოდ სამართლიანობისა და განვითარების და სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიებმა:

	პარტია	პროცენტი	დეპუტატი
1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	34,1%	363
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	19,02%	178
3	დამოუკიდებელი		9

ამომრჩეველთა ხმების მონაპოვართ სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ 550 სადეპუტატო მანდატიდან მიიღო – 363, რაც ხელისუფლების სათავეში აღნიშნული პარტიის ერთპიროვნული მოსვლის მაუწყებელი იყო.

2002 წლის არჩევნებში ტრიუმფალური გამარჯვების შემდეგ სამართლიანობისა და განვითარების პარტია ხელისუფლების სათავეში მოვიდა. არჩევნების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა მომავალი პრემიერ-მინისტრის საკითხი. ერთ-ერთ რეალურ კანდიდატად სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის თავმჯდომარის პირველი მოადგილე პოლიტიკურ საკითხებში აბდულაჰ გიული განიხილებოდა, რომელსაც პოლიტიკური მოღვაწეობის საკმაოდ დიდი გამოცდილება ჰქონდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ქვეყნის პრეზიდენტი სეზერი არჩევნების შემდეგ სიმპათიებით იყო განმსჭვალული თურქეთის კონტროლის პალატის ყოფილი თავმჯდომარის ვეჯდი გიონულის მიმართაც. პრემიერ-მინისტრის შესაძლო კანდიდატურად იმ პერიოდში სახელდებოდნენ აგრეთვე ცნობილი თურქი სახელმწიფო მოღვაწეები: აბდულქადირ აქსუ და ბიულენთ არდინჩი, თუმცა პოლიტიკოსთა აზრით, ახალი პრემიერის მოღვაწეობა მოკლევადიანი იქნებოდა, რადგან ერდოღანის პოლიტიკურ აკრძალვებს ვადა 2003 წლის იანვარში გასდიოდა.

2002 წლის 18 ნოემბერს ქვეყნის პრეზიდენტმა ა. სეზერმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა და 58-ე მთავრობის ჩამოყალიბება დაავალა ერდოღანის პირველ მოადგილეს – აბდულაჰ გიულს (მაკარაძე, 2019, გვ. 228).

აბდულაჰ გიულის პრემიერად დანიშვნის შემდეგ დღის წესრიგში დადგა აუცილებლობა პარლამენტს მოკლე დროში მიეღო ის საკონსტიტუციო ცვლილებები, რომელთა შედეგად რ.თ. ერდოღანის პრემიერ-მინისტრად გახდომას სამართლებრივი წინააღმდეგობა აღარ ექნებოდა.

2003 წლის 14 მარტს ერდოღანი გახდა თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი, რომელსაც ქვეყნის პრეზიდენტმა სეზერმა ოფიციალურად დაავალა 59-ე მთავრობის ჩამოყალიბება.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მმართველობა პოზიციონირებდა როგორც ზომიერი ისლამური და კონსერვატიული ძალა.

2007 წელს მთავრობამ წამოაყენა საკონსტიტუციო ცვლილებების პაკეტი, მათ შორის პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევის შესახებ.

2007 წლის აპრილში თურქეთის პოლიტიკურ საქმიანობაში ერთ მხარეს იდგნენ – მოქმედი პრეზიდენტი (აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი), ჯარი, პროფკავშირები, უნივერსიტეტის რექტორები, ოპოზიციური პარტიები, ხოლო მეორე მხარეს – მმართველი სამართლიანობისა და განვითარების პარტია.

მხარეთა დაპირისპირების ძირითადი მიზეზი რეჟიმს თაღვ ერდოღანის მიერ პრეზიდენტის თანამდებობაზე თავისი კანდიდატურის დასახელება იყო, რასაც ოპოზიციის მხრიდან 2007 წლის 14-15 აპრილს ანკარაში ნახევარმილიონიანი მიტინგი მოჰყვა.

2007 წლის 22 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 42.5 მილიონმა ამომრჩეველმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ:

	პარტია	პროცენტი	დეპუტატი
1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	46,58%	341
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	20,87%	112
3	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	14,27%	71
4	დემოკრატიული პარტია (DP)	5,41%	—
5	დამოუკიდებელი		26

პრემიერ-მინისტრ რეჟიმს თაღვ ერდოღანის სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ, 2002 წლის საპარლამენტო არჩევნებთან შედარებით, ხმების რაოდენობა 34,1 პროცენტიდან 46,47 პროცენტამდე გაზარდა, თუმცა წინა მოწვევის პარლამენტისგან განსხვავებით, პარტიას დეპუტატთა ნაკლები რაოდენობა ეყოლებოდა. რისი მიზეზიც გახლდათ ორი ოპოზიციური პარტიის მიერ ათპროცენტიანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

2007 წლის 20 აგვისტოს ჩატარდა პრეზიდენტის არჩევნების პირველი ტური, რომელსაც ბოიკოტი გამოუცხადა მეჯლისში შემავალმა ოპოზიციურმა პარტიებმა. შედეგად, არჩევნების პირველ ტურში პრეზიდენტობის ერთადერთმა კანდიდატმა აბდულაჰ გიულმა ფარული კენჭისყრით მოა-

გროვა 367 ხმა, რაც საკმარისი არ აღმოჩნდა გამარჯვებისათვის. თურქეთის კონსტიტუციის მიხედვით, პირველ და მეორე ტურში, 550-ადგილიან მეჯლისში პრეზიდენტობის კანდიდატმა ხმათა კონსტიტუციური უმრავლესობა უნდა მოეგროვებინა.

2007 წლის 28 აგვისტოს, თურქეთის პარლამენტმა, მესამე ტურში, სახელმწიფოს ახალი მეთაური ხმათა უმრავლესობით აირჩია. სახელმწიფოს მეთაურის უფლებამოსილება 5 წლის აბდულაჰ გიულმა ქვეყნის მოქმედი პრეზიდენტისაგან (აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი) ანკარაში, ჩანკაიას რეზიდენციაში გადაიბარა.

2007 წლის 21 ოქტომბერს თურქეთში მმართველი პარტიის ინიციატივით ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებების შესახებ (1. პარლამენტის ნაცვლად პრეზიდენტს ირჩევდა მოსახლეობა; 2. საპრეზიდენტო ვადა შემცირდა შვიდიდან ხუთ წლამდე; 3. პრეზიდენტს უფლება ჰქონდა მეორე ვადით ეყარა კენჭი; 4. საპარლამენტო არჩევნები ხუთი წლის ნაცვლად შემცირდა ოთხ წლამდე; 5. საპარლამენტო ქვორუმი 367-დან შემცირება 184-მდე და სხვა.), ცვლილებებს მხარი დაუჭირა მასში მონაწილეთა 68,95%-მა (მაკარაძე, 2019, გვ. 230).

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ამ წარმატებების მიუხედავად, ლაიცისტურად განწყობილ ძალებს არ შეუწყვეტიათ საქმიანობა. მათი ერთ-ერთი ბოლო გაელვება იყო 2008 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოში მმართველი პარტიის აკრძალვის მოთხოვნით საქმის აღძვრა. აღნიშნული საქმე პარტიის სასარგებლოდ დასრულდა.

2011 წლის 21 თებერვალს, თურქეთის მმართველი სამართლიანობისა და განვითარების პარტია მეჯლისში შევიდა წინადადებით, რომ მეჯლისის არჩევნები დანიშნულიყო 2011 წლის 12 ივნისს, პარლამენტმა ეს წინადადება 2011 წლის 3 მარტს დაამტკიცა.

2011 წლის 11 აპრილს პოლიტიკურმა პარტიებმა უმაღლეს საარჩევნო საბჭოში წარადგინეს საკუთარი კანდიდატების სია. 24 პოლიტიკური პარტიიდან ექვსმა განაცხადა უარი მონაწილეობაზე, დანარჩენმა 18-მა კი გამოხატეს სრული მზადყოფნა ბრძოლისთვის.

2011 წლის 12 ივნისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 50.2 მილიონმა ადამიანმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ:

	პარტია	%	დეპუტატი
1.	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	49,85	327
2.	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	25,98	135
3.	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	13,04	53
4.	დამოუკიდებელი	6,58	35

როგორც ვხედავთ, საპარლამენტო არჩევნებში სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ ტრიუმფალურად, დამაჯერებლად გაიმარჯვა. საერთო ჯამში, მმართველმა პარტიამ შეძლო არა მარტო მიღებული ხმების რაოდენობის გაზრდა, არამედ თურქეთის 81 პროვინციიდან გაიმარჯვა 61-ში (მათ შორის სტამბოლში, ანკარაში, ტრაპიზონში, ანტალიაში, ართვინში და ა. შ.).

2011 წლის 12 ივნისის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ, თურქეთში ყველაზე აქტუალური საკითხი საკონსტიტუციო ცვლილებები იყო. წინა წლის სექტემბერში ჩატარებული რეფერენდუმის დროს ამ საკითხს მოსახლეობის 58% მიემხრო.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ შემუშავებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა პაკეტში, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი იყო იუსტიციის სისტემის რეორგანიზაცია, რომელიც მიზნად ისახავდა სამხედროების პოლიტიკური გავლენის შესუსტებას.

2011 წლის 12 ივნისის არჩევნებში რეჯეფ თაიფ ერდოღანის პარტიის გამარჯვებამ კიდევ ერთხელ აჩვენა ის კურსი, რომელსაც სამართლიანობისა და განვითარების პარტია ახორციელებდა და რომელსაც მხარს უჭერდა თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი.

პრემიერ-მინისტრ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის ინიციატივით, კონსტიტუციასა და საპრეზიდენტო არჩევნების შესახებ კანონში შესული ცვლილებების თანახმად, თურქეთი საპარლამენტო რესპუბლიკიდან საპრეზიდენტო სისტემად გარდაიქმნებოდა. ცვლილებების შემდეგ, მოხდებოდა ძა-

ლაუფლების კონსოლიდაცია პრეზიდენტის ხელში. პირდაპირი გზით არჩეულ ლიდერს პოსტზე ყოფნა განახლებული 5-წლიანი ვადით შეეძლებოდა (მაკარაძე, 2019, გვ. 85).

2014 წლის 10 აგვისტოს ჩატარებული საპრეზიდენტო არჩევნები ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიაში. პირდაპირი წესით პირველად ჩატარებულ საპრეზიდენტო არჩევნებში 51,79%-ით გამარჯვება ქვეყნის ყოფილმა პრემიერ-მინისტრმა და სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ლიდერმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა მოიპოვა, ხოლო იმავე წლის 28 აგვისტოს, ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი გახდა აჰმედ დავუთოღლუ.

თავის წინასაარჩევნო გამოსვლებში ერდოღანი აცხადებდა, რომ არჩევის შემთხვევაში, იგი არ იქნებოდა მხოლოდ და მხოლოდ სიმბოლური პრეზიდენტი, არამედ მაქსიმალურად გამოიყენებდა მინიჭებულ ძალაუფლებას. მან ხაზი გაუსვა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიღწევებს და საზოგადოებას გააცნო თავისი ხედვა „ახალი თურქეთის“ შესახებ.

ერდოღანისა და მისი სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის გამარჯვება განპირობებული იყო იმით, რომ თურქული საზოგადოება გადაღლილი და განბილებული იყო ათწლეულების მანძილზე ჩამოყალიბებული და კორუფციაში ღრმად ჩაფლული ელიტის მოქმედებით. მის ფონზე სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმომადგენლები უფრო მეტი პატიოსნებით, უბრალოებითა და ხალხთან სიახლოვით, აშკარად, მომგებიანად გამოიყურებოდნენ.

თანამედროვე თურქეთის ისტორიაში ერდოღანმა თითქმის შეუძლებელი შეძლო – მან მნიშვნელოვანწილად შეზღუდა ხელშეუხებელი და ძლევამოსილი სამხედრო ელიტა და ჩამოაშორა ის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას.

გენერალიტეტის შესუსტებასთან ერთად, პირდაპირპროპორციულად გაძლიერდა რელიგიურ ლიდერთა ერთიანობა. რელიგიის საქმეთა სამმართველო თურქეთის სახელმწიფო სისტემის ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან სტრუქტურად იქცა. რ.თ. ერდოღანის მმართველობის განმავლობაში თურქეთში აშენდა 7300 მეჩეთი, განათლების სისტემის რეფორმის შედეგად უმაღლეს სამხედრო სასწავლებლებში რელიგია აუცილებელ საგნად იქნა შეტანილი, ხოლო საერო სკოლების საშუალო კლასებში შემოიღეს საგანი – რელიგიათმცოდნეობა, ასევე, მოიხსნა სკოლების ტერიტორიაზე მოსწავლე გოგონებისათვის თავსაბურავით სიარულის აკრძალვა, რაც ადრე წარმოუდგენელი იყო.

2015 წლის 7 ივნისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, სადაც მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ 550-მანდატიან პარლამენტში დაკარგა უმრავლესობა. მან მიიღო 256 მანდატი, მეორე ადგილზე გავიდა სახალხო-რესპუბლიკური პარტია – 132 ადგილი, მესამეზე – ნაციონალური მოძრაობის პარტია – 82 ადგილი და სახალხო-დემოკრატიული პარტია – 80 ადგილი.

არჩევნების შემდეგ, თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა აჰმედ დავუთოღლუმ, მეჯლისში სხვა პოლიტიკურ პარტიებთან კოალიციური მთავრობის შექმნა ვერ შეძლო, რასაც მოჰყვა თურქეთის პრეზიდენტის მხრიდან მთავრობის დათხოვნა და ქვეყანაში რიგგარეშე 26-ე საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნა.

2015 წლის 1 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები, სადაც ერდოღანმა გამოიყენა მის ხელთ არსებული ყველა სახელმწიფო მექანიზმი, რათა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას გამარჯვება მოეპოვებინა, და მან, მართლაც, დაიბრუნა პარლამენტში უმრავლესობა, რომელიც 2015 წლის ივნისში დაკარგა.

არჩევნებში მმართველმა პარტიამ 49.4% დააგროვა, მთავარმა ოპონენტმა, სახალხო რესპუბლიკურმა პარტიამ კი – 25.4%. 10%-იანი ზღვარი გადალახეს და პარლამენტში ადგილები მოიპოვეს პროქურთულმა და ნაციონალისტურმა პარტიებმა. პრემიერ-მინისტრმა აჰმედ დავუთოღლუმ არჩევნების შედეგს თურქი ხალხისა და დემოკრატიის გამარჯვება უწოდა.

2016 წლის 15 ივლისს სალამოს მსოფლიო მედიის ყურადღება თურქეთში განვითარებულმა მოვლენებმა მიიპყრო. ხელისუფლების დამხობის მიზნით ქვეყნის რამდენიმე ადგილზე შეიარაღებული დაჯგუფების თავდასხმას 300-მდე ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა (მაკარაძე, 2016, გვ. 93).

პარასკევს სალამოს ანკარასა და სტამბოლში ტანკები გამოჩნდნენ, რომლებმაც თურქეთის პარლამენტის შენობასა და პრეზიდენტის სასახლეს ცეცხლი გაუხსნეს. თვითმფრინავებმა დედაქალაქში მდებარე ეროვნულ სადაზვერვო შტაბს ქვემეხები დაუშინეს.

15 ივლისს ასევე გავრცელდა ინფორმაცია, რომ ამბოხების ღამეს, როდესაც პრეზიდენტი ერდოღანი შვებულებიდან სტამბოლში ბრუნდებოდა, მემბოხეების ორ გამანადგურებელს მისი თვითმფრინავი მიზანში ჰყავდა ამოღებული, თუმცა გაურკვეველი მიზეზების გამო, თავდასხმა არ განხორციელდა და ის სტამბოლში მშვიდობით ჩავიდა.

გადატრიალების მცდელობაში ბრალდებული 150 ათასი პირი დააკავეს, მათ შორის მოსამართლეები და მაღალი თანამდებობის სამხედრო პირები.

გადატრიალების მცდელობის შემდეგ თურქეთის სამართალდამცველებმა 37 500 საჯარო მოხელე და პოლიციის ოფიცერი დაითხოვეს სამსახურიდან, 21 000 მასწავლებელს შეუჩერეს ლიცენზია (მაკარაძე, 2019, გვ. 293).

თურქეთში 2016 წლის ივლისში სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობაში ოფიციალური ანკარა ყოფილ იმამს, ფეჰულაჰ გიულენს ადანაშაულებდა, თუმცა პენსილვანიაში მცხოვრები რელიგიური ლიდერი აჯანყებასთან რაიმე სახის კავშირს კატეგორიულად უარყოფდა (2024 წლის 21 ოქტომბერს, ფეჰულაჰ გიულენი გარდაიცვალა).

2017 წლის 16 აპრილს, თურქეთის მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ ჩაატარა საკონსტიტუციო რეფერენდუმი, რომელიც ითვალისწინებდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას, პრემიერ-მინისტრის თანამდებობის გაუქმებას, ასევე საპარლამენტო მანდატთა რაოდენობის 550-დან 600-მდე გაზრდას და თურქეთის უზენაესი სასამართლოსა და პროკურორების კოლეგიის (HSYK) რეფორმირებას.

2017 წლის 16 აპრილს, ჩატარებული საკონსტიტუციო რეფერენდუმით, რესპუბლიკური თურქეთი გადავიდა საპარლამენტოდან საპრეზიდენტო სისტემაზე, რაც მუსტაფა ქემალ ათათურქის რეფორმების შემდეგ ერთ-ერთი მტკიცე ნაბიჯი იყო გადადგმული თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

2018 წლის 24 ივნისს თურქეთში გაიმართა ვადამდელი საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, სადაც კიდევ ერთხელ მოიპოვა დამაჯერებელი გამარჯვება პრეზიდენტმა რ. თ. ერდოღანმა.

პოლიტიკურმა პარტიებმა, 2018 წლის 24 ივნისს გამართულ საპარლამენტო არჩევნებში შემდეგი შედეგი აჩვენეს:

პარტიის დასახელება	(%)	პარლამენტში გაყვანილი დეპუტატების რაოდენობა
AK Parti (სამართლიანობისა და აღორძინების პარტია)	42,6	295
CHP (სახალხო-რესპუბლიკური პარტია)	22,6	146
HDP (ხალხთა დემოკრატიული პარტია)	11,7	67
MHP (ნაციონალისტური მოძრაობის პარტია)	11,1	49
İYİ Parti (კარგი პარტია)	10,0	43
SP (კეთილდღეობის პარტია)	1,3	0

2018 წლის 9 ივლისს ჩატარებული პრეზიდენტის ინაგურაციის შემდეგ, რ.თ. ერდოღანი შეუდგა საპრეზიდენტო საქმიანობას (ბოკუჩავა, 2020, გვ. 255).

2019 წლის 31 მარტს თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები. უნდა ითქვას, რომ ეს არ ყოფილა რიგითი არჩევნები. წინასაარჩევნო კამპანია ძალზე პოლარიზებულ გარემოში მიმდინარეობდა, რადგან მხარეები ამ არჩევნებს ერთგვარ ნდობის ვოტუმის თემად მიიჩნევდნენ პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანისა და მისი პარტიის 17-წლიანი მმართველობის მიმართ (Makaradze, 2019).

2023 წლის 14 მაისს თურქეთში გაიმართა საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, ხოლო 28 მაისს საჭირო გახდა საპრეზიდენტო არჩევნების მეორე ტურის ჩატარება.

2023 წლის 14 მაისს თურქეთის საპრეზიდენტო არჩევნებში, მოქმედმა პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა ხმების 49,5% მოაგროვა და მცირე რაოდენობა დააკლდა პირველივე ტურში გამარჯვებისთვის.

თურქეთის საპრეზიდენტო არჩევნებში გამარჯვების შემდეგ, რეჟეფ თაიფ ერდოღანმა თითქმის სრულად განაახლა აღმასრულებელი მთავრობის შემადგენლობა, გარდა კულტურისა და ტურიზმისა და ჯანდაცვის მინისტრებისა. განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ცვლილებებმა მთავრობის ეკონომიკურ გუნდში, სადაც ხაზინისა და ფინანსთა მინისტრის თანამდებობა მეჰმეთ შიმშექმა, ხოლო თურქეთის ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელის პოზიცია კი ჰაფიზე გაიფ ერქანმა დაიკავა. ექსპერტების ვარაუდით, ეს ცვლილებები შესაძლოა მიგვანიშნებდეს, რომ თურქეთს არატრადიციული მაკროეკონომიკური პოლიტიკის დასრულება და ტრადიციულ ეკონომიკურ მოდელზე გადართვა სურს, რაც განპირობებულია ეროვნული ვალუტის რეკორდული გაუფასურებითა და მზარდი ინფლაციით.

2024 წლის 31 მარტს თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები. ეს იყო მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა ქვეყნისთვის, რომელმაც გამოავლინა მნიშვნელოვანი ცვლილებები პოლიტიკურ ლანდშაფტში (Makaradze, 2024).

არჩევნები ჩატარდა თურქეთის 81 პროვინციაში. აირჩიეს მერები, საქალაქო საბჭოების წევრები და სოფლის ხელმძღვანელები.

ოპოზიციურმა სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ მოიპოვა მნიშვნელოვანი გამარჯვება. მან შეინარჩუნა კონტროლი სტამბოლსა და ანკარაზე, ასევე მოიგო სხვა მსხვილ ქალაქებშიც.

მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ განიცადა მნიშვნელოვანი დანაკარგები. სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის კანდიდატმა ეკრემ იმამოღლუმ კვლავ გაიმარჯვა სტამბოლის მერის არჩევნებში. ეს იყო მნიშვნელოვანი დარტყმა პრეზიდენტ ერდოღანის პარტიისთვის. სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის კანდიდატმა მანსურ იავაშმა შეინარჩუნა ანკარის მერის პოსტიც.

ეს შედეგები აღიქმება როგორც მნიშვნელოვანი გამოწვევა პრეზიდენტ რეჟეფ თაიფ ერდოღანის ხელისუფლებისთვის.

არჩევნებმა აჩვენა ოპოზიციის მზარდი მხარდაჭერა, განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში.

არჩევნები ჩატარდა თურქეთის ეკონომიკური სირთულეების ფონზე, მაღალი ინფლაციითა და ლირის გაუფასურებით.

ქურთულ-დომინირებულ სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონებში შედეგები იყო უფრო ფრაგმენტირებული, სხვადასხვა პარტიების წარმატებით.

საერთაშორისო დამკვირვებლებმა აღნიშნეს, რომ არჩევნები ძირითადად მშვიდობიანად ჩატარდა, თუმცა იყო გარკვეული დარღვევების შესახებ ცნობები.

ეს არჩევნები მიჩნეულია მნიშვნელოვან მოვლენად თურქეთის პოლიტიკურ ისტორიაში, რომელმაც აჩვენა ცვლილებები საზოგადოებრივ განწყობებში და პოლიტიკურ ძალთა ბალანსში.

პრეზიდენტი რეჟეფ თაიფ ერდოღანი კვლავ რჩება თურქეთის პრეზიდენტად. ის ამ პოსტს 2014 წლიდან იკავებს.

დასკვნები:

დასკვნის სახით, შეიძლება გავაკეთოთ ანალიზი XXI საუკუნის 20-იან წლებში თურქეთის საშინაო პოლიტიკის შესახებ.

პირველი და აუცილებელი ფაქტორი გახლავთ პოლიტიკური დიალოგის გაძლიერება:

ხელისუფლებამ უნდა გააძლიეროს დიალოგი ოპოზიციურ პარტიებთან, განსაკუთრებით ადგილობრივი არჩევნების შედეგების გათვალისწინებით. შექმნას პლატფორმები კონსენსუსის მისაღწევად მნიშვნელოვან საკითხებზე.

პრიორიტეტი მიაანიჭოს ინფლაციის შემცირებას და ვალუტის სტაბილიზაციას. გაატაროს სტრუქტურული რეფორმები ეკონომიკის გასაძლიერებლად და უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდად.

გააუმჯობესოს სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობა. უზრუნველყოს მედიის თავისუფლება და პლურალიზმი.

გააძლიეროს ანტიკორუფციული მექანიზმები. უზრუნველყოს გამჭვირვალობა სახელმწიფო კონტრაქტებსა და ტენდერებში.

სოციალური პოლიტიკის გაუმჯობესება. გააგრძელოს ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაცია და დიალოგი ქურთულ თემთან. უზრუნველყოს უმცირესობების უფლებების დაცვა და მათი ჩართულობა პოლიტიკურ პროცესებში.

ითანამშრომლოს ოპოზიციის მიერ მართულ დიდ ქალაქებთან ინფრასტრუქტურული პროექტების განსახორციელებლად და სხვა.

თურქეთის მომავალი მხოლოდ და მხოლოდ დემოკრატიის კულტურის კიდევ უფრო გაღრმავებასა და ხელისუფლების მიერ ხალხისადმი ანგარიშვალდებულების პრინციპებზე გადის. არც სამხედრო გადატრიალება და არც ავტორიტარული პოლიტიკური მმართველობა არ არის ის ხაზი, რომელსაც უნდა გაჰყვეს რესპუბლიკური თურქეთი.

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ თურქეთის საზოგადოების ევროპიზებული ნაწილი საკმაოდ მრავალრიცხოვანია, ის უკვე მეტად გააქტიურებულია პოლიტიკურად და სეკულარიზმის პრინციპებს იოლად არ დათმობს. ამავე დროს, შეიმჩნევა, რომ თურქული საზოგადოების დასავლური მენტალიტეტის მატარებელი ნაწილი და, განსაკუთრებით, ახალგაზრდობა, თავისი მსოფლმხედველობითა და მოთხოვნებით უკვე ათათურქისტულ სეკულარიზმზეც ამაღლდა და იკავებს დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების მაღალი ევროპული სტანდარტების პოზიციებს. რაც შეეხება პრეზიდენტ რეჟიმს თაიფ ერდოღანს, მართალია, ის რჩება ძლიერ პოლიტიკურ ფიგურად, მაგრამ არ არის გამორიცხული, თურქეთში განვითარებულმა ბოლოდროინდელმა კრიზისმა გარკვეული ხნის შემდეგ შეცვალოს თავისი მიდგომები.

ბიბლიოგრაფია:

ბოკუჩავა, თ. (2020). *ერდოღანიზმისთვის გაგებისთვის. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო* (ტ. XII). თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

მაკარაძე, ე. (2016). *თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000–2015 წლებში*. თბილისი: უნივერსალი.

მაკარაძე, ე. (2019). *თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლებში (სალექციო ჩანაწერები)*. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

Makaradze, E. (2019). Issues of intercultural dialogue and national identity in modern Turkey. *Herald of Oriental Studies*, Vol: 2, pp. 23-30. Retrieved from <https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/article/view/2775>

Makaradze, E. (2024). Analysis of Two Main Political Doctrines of Modern Türkiye. *BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES*, Vol: 18, №1, pp. 158–164.